

Анђелко С. Лојџур¹

Ања А. Лојџур²

Реиндустријализација - између закашњелог буђења и нове парадигме привредног раста

Reindustrialization - Between the Late Awakening and a New Paradigm of Economic Growth

*Оче, докле ће трајати ово сиромаштво?
Још четрдесет дана.
А онда?
Онда ћемо се навићи!
Јерменска изрека*

Резиме

Велики и снажан талас ојџимизма који је почетиом 90-их година 20. вијека захваистио дивше социјалистичке земље у поледу коначној исхода транзиције је већ крајем прве декаде 21.вијека смијенио још снажнији талас несимизма. Уједно, појавом глобалне економске кризе појврдило се да социјалистичка ојредјељења немају шанси, да је капитализам подожан јерманенитој кризи, али да је ујийна њеова пролазност. Пийање које се додато са убрзавањем системске кризе на глобалном нивоу намеиноу јесте: моу ли дивше социјалистичке, мање развијене земље бити равноправни сарадници у процесу ширења мултинационалне привредне концепције, или ће завршити на периферији, што би значило даље раслојавање у нивоу

¹ Економски факултет Подгорица, Универзитет Црне Горе, andjelko@ac.me

² Централна банка Црне Горе

бојаиштва, болну експлоатацију оскудних привредних ресурса и све веће заостајање у индустријализацији.

Полазећи од тога да проблем разумијевања динамике индустријског капитализма није ништа изгубио на свом значају ни до данашњих дана, аутори у овом раду имају за циљ да истраже одговоре на питање: да ли је и како могуће преокренути будући концепт развоја у земљама у транзицији у правцу веће свјетске једнакости у бојаштву, укључујући и питање реиндустријализације.

Кључне ријечи: транзиција, реиндустријализација, конкурентност, нова економија.

Summary

A large and powerful wave of optimism that the early nineties swept former socialist countries in terms of the final outcome of the transition is the end of the first decade of the 21st century removed even more powerful wave of pessimism. At the same time, the advent of the global economic crisis has confirmed that the socialist orientation have no chance, that capitalism is subject to permanent crisis, but it is doubtful its transience. The question used in addition to accelerating the systemic crisis in the global proficiency level is imposed, whether the former socialist, less developed countries become equal collaborators in the process of expanding multinational economic concepts, or will end up on the periphery, which would mean further stratification of the level of wealth, painful exploitation of scarce economic resources and the increasing backwardness in industrialization.

Given that the problem of understanding the dynamics of industrial capitalism has not lost its importance even to the present day, the author in this paper aims to look for an answer to the question, whether and how to be reversed because the concept of development in the countries in transition towards more a world of equality in wealth, including the issue of re-industrialization.

Key words: transition, reindustrialization, competitiveness, new economy.

1. Процес транзиције између „доктрине” добрих намјера и стварности

Економске и укупне друштвене промјене које су се дешавале од почетка 90-их година прошлог вијека су забрињавајуће, чак трауматске, али важно је освијестити се. Уједно, кризни догађаји с краја 2008. године који трају у континуитету до данашњих дана још једном су на дневни ред глобалних развојних приоритета ставили питање „јасне” и „сигурне” перспективе

будућности човјечанства, подједнако оног капиталистичког, и овог другог свијета кога још увијек због недовршеног процеса транзиције бивших социјалистичких земаља препознајемо као транзициони. При томе, када је о могућностима за превазилажење поменуте кризе ријеч, болна је спознаја да академска економска теорија ни овај пут није била од велике користи владама бивших социјалистичких земаља. Она то, додуше, није била ни у случају капиталистичких земаља које су се такође суочиле са проблемима оличеним у глобалној економској кризи, при чему им „јучерашње” институције и искуства из претходних криза нису била од велике користи. Очито, за многе је овакав ток ствари био неочекиван, с тим што рјешења још нису ни близу на видику. Показало се да наше добре намјере било да су „протежирале” један или други економски систем, морају да уступе мјесто другој опцији, а то је трезвени оптимизам, или као што то каже Н. Чомски: „*ионекад наше илемеишје намјере не моју да буду остварене у стварном свијету*”. (Чомски, 2007).

Дефинитивно, и још јаче него што је то био случај у вријеме велике економске кризе с краја 20-их година прошлог вијека за коју се тада тврдило да је посљедња по принципу “*made in USA*”, уздрмана је вјера у непрекидни раст капиталистичке привреде. И не само то, већ још више у једнакост у погледу економског напретка, а посебно на спречавање штетних посљедица по човјекову средину и квалитет живота у цјелини. Стога на глобалној сцени имамо све дубљи јаз између „класа”³. Мада од тога немамо велике користи, може се закључити да посљедња криза, која је разоткрила многе срамоте финансијског капитализма, има, исто као и она из 1929. морални аспект. Потврдило се да је кључно обиљежје глабаних финансија њихова екстремна концентрисаност око касте која присваја знатан дио свјетског богатства (Радовић, 2014).

Нобеловац, П. Самуелсон је у свом историјском дјелу још крајем 60-их година прошлог вијека казао да данас и даље живимо у свијету на који ни један пророк није рачунао (Самуелсон, 1969). Ако је дотични генијалац мислио на економисте и „друга” Маркса, слажемо се, али мирне савјести поминутој групацији можемо дописати и „Свевишњег”, из најмање два разлога: први, да је ондашње „данас” на путу да тек доживи свој врхунац, те други, да су земље које одликује недовршена транзиција, а којих није мали број, најбоља потврда наведеног става. Данас не само да нисмо погодили мету,

³ Организација за економску сарадњу и развој је недавно саопштила да су разлике у примањима између богатих и сиромашних највише у посљедњих 30 година, што је довело до пада економског раста. Тако, нпр. 10% просперитетних земаља чланица зарађује 9,5 пута више него 10% оних са најнижим примањима. Или, како је објавио „Економист” да 0,1% најимућнијих грађана поседује новац и иметак који одговара ономе што поседује чак 90% становника САД.

него смо промашили и све остало: умјерени социјалисти су се одрекли „лажног социјализма”, присталице теорије о конвергенцији социјалистичког и капиталистичког система су заћутали сломом и једног и другог, а како криза не јењава, тако су припадници економског радикализма на Западу све мање бројни и сигурни у своја вјеровања, прије свега у „свемоћну” руку тржишта.

Процес индустријализације је у социјалистичким земљама на самом почетку поиман као снажно средство у борби за престиж против капитализма. Данас, чини се да су једна социјалистичка утопија и старе догме само замијењене новом утопијом и новим догмама. Диктат државе је замијењен диктатом „*новых иредузетника*” (новокомпонованих богаташа). „*Ослонац на сојсџивене снаје*”, „*велики инвестџициони замаћ*”, „*дрз и динамичан и инџензиван иривредни развој*” ... упорно су понављали носиоци домаћих политичких одлука и стратеги овдашњег дуго заговараног концепта економског развоја током социјалистичке изградње (Ђукић, 1997). „*Појуйџ дейџетџа које све џласније џонавља да се се не џлаши мрака, храбрили су себе и гео џјословенске џојулације у криџичним временима објекџивноџ истџоријскоџ слома реалноџ социјализма...*”, истиче даље исти аутор. Додајмо претходном и флоскуле из новијег, транзиционог доба, типа: „побољшање стандарда грађана”, „социјална правда”, „социјализам шведских доја”, затим „оживљавање”, „динамизација производње”, те полазећи од тога да исте или сличне поруке слушамо скоро већ пуне три транзиционе деценије, намеће се закључак: или нам је озбиљно нагризена здрава памет, или још доста тога можемо издржати.

Надаље, оно што тражење излаза из текуће кризе додатно отежава су дубоке идеолошке подјеле, што је на глобалном нивоу резултирало огромном концентрацијом капитала чију полазну идеолошку премису чини екстремни квази-неолиберализам, интересног типа⁴. На тој основи новоуспостављена логика међународног поретка не оставља ни трунка наде да очекујемо било какво чудо у погледу јачања позиције мање развијених и малих земаља у међународној подјели рада, посебно не на туђи рачун, оних развијених. Истовремено, дужничка економија узима свој данак, успорава садашње реформе и доводи у питање сваки покушај будућих „реформи”, тако да у форми све тежег „дужничког бремена” слабе и онако крхке полуге једва успостављене макроекономске равнотеже у земљама у транзицији.

„Отпочињањем” процеса транзиције бивше социјалистичке и углавном мање развијене државе су се истовремено нашле под тешким и неизвјесним ударима процеса глобализације која се већ била наметнула као доминантна

⁴ Баронеса А. Џексон, чланица Дома лордова британског парламента је прије неки дан изјавила: „*Сиромашини су џладни јер не умију да кувају*”; „*Јаз између двије Бриџианије*“, Политика, 15. децембар, 2014.

одредница и кључна полуга савременог капитализма. Утемељена на политикама неомонетаризма и неолиберализма, при томе искључиво тржишно фокусирана, глобализација какву данас познајемо заступа „идеологију тржишног фундаментализма прочишћеног од било каквих социјалних, демократских и хуманитарних вриједности, и као таква представља експлоататорску спекулативну форму развијеног капитализма (Сундаћ, 2005). Другачије промишљање на тему развоја и отпора глобализацији било би могуће само уколико мање развијене земље у скорије вријеме смање заостатак у погледу достигнутог степена развоја у односу на оне развијене⁵. Међутим, ни то није реално, историјска искуства су на страни оних који вјерују да је немогуће задати иоле озбиљнији ударац „свјетском кайиџализму”. Уосталом, изгледа да то и није интерес новоуспостављених националних буржоазија, стасалих у процесу транзиције, тако да смо до даљњег осуђени на успоравање раста.

2. Транзициони пут као изнуђена авантура

У функцији тражења одговора да ли је могуће и како преокренути будући концепт развоја у земљама у транзицији у правцу веће свјетске једнакости у богатству, укључујући и питање реиндустријализације, у наредном дијелу рада ћемо изложити један број глобалних индикатора који ће поближе освијетлити полазну позицију те групе у односу на развијене земље.

Према стратешки осмишљеној и у кључним документима формализованој визији европске социјалне тржишне економије за 21. вијек, економија ЕУ треба да буде: интелигентна, одржива и интегративна⁶. Надаље, у стратешким документима се истиче да постоји широки консензус да се ради на имплементацији ова три приоритета до 2020. године. И поред тога, представљајући годишњи извјештај о конкурентности чланица ЕУ, казано је да:

⁵ Напредак Уругваја, чији просјечан раст је према извјештају ММФ од 2004. године до данас износио 5,6% годишње, није прошао незапажен (Швајцарске свега 1,2%). Тако је лондонски институт „Сapitals Economics“ близак неолиберализму и британском премијеру Д. Камерону упутио упозорење да се Уругвају „црно пише“ уколико настави са истом политиком као до сада, а то би значило да Уругвај не намјерава да заузда фискалну политику, што обећава да ће наредних година додатно повећа социјална давања за образовање и здравство, да ће мултинационалне компаније морати да повећају плате, побољшају услове рада и сл. Чак се иде и даље, па „Филип Морис“ тражи од Уругваја да им плати одштегу у износу од 25 милиона долара коју су наводно поднијели због прописа који су указивали на штетност од пушења (З. Шуваковић: „Лондонски Сити против уругвајског социјализма“, Политика, 21. децембар 2014).

⁶ „Europe 2020 Strategy” у закључцима Европског савјета наводи се да „усвајамо стратегију Европа 2020, као нову стратегију којом се подстиче отварање нових радних мјеста и паметан, одржив и инклузиван раст. Стратегија представља оквир Уније са циљем искоришћавања свих инструмената, као и унапређења координираног дјеловања.

„Европа излази из кризе и да су видљиви знаци опоравка. Ипак, иако смо направили прогрес, ми још нисмо достигли ниво који смо предвидјели и који ми требамо да би креирали зайосленост⁷”. Тако, нпр. у наведеном извјештају је констатовано да је учешће производње у стварању бруто додатне вриједности опало са 15,8%, у 2008. години, на 15,1 %, у 2013. години, иако је био циљ да тај ниво у 2020. години достигне 20%. У истом периоду око 3,5 милиона запослених је изгубило посао у производњи, док је од свих чланица једино Њемачка остварила раст запослености у тој области.

Надаље, у већ споменутом извјештају истакнуто је да унапређена производња побољшава конкуритивност европске индустрије, или она је означена као кључни покретач отварања нових радних мјеста и економског раста. То подразумева сва рјешења која воде повећању продуктивности (брзина производње, оперативна прецизност и потрошња сировина и енергије), и/или смањење отпада и загађења производне индустрије како у традиционалним, тако и у новим секторима индустрије. Као примјери наведени су: одрживе производне технологије, интелигентна производња уз помоћ информационо-комуникационих технологија и производња високих перформанси⁸. У истом извјештају су у функцији пријекно потребног повећања конкурентности у земљама чланицама ЕУ, као кључне наведене следеће препоруке:

1. Прво, више инвестиција је потребно у свим секторима економије;
2. Друго, раст захтијева улагања, а улагања требају капитал⁹;
3. Трећа порука јесте да ми (ЕУ) требамо истаћи важности иновација за раст¹⁰;
4. Четврта порука јесте да Европа заостаје у конкурентности и због високих цијена енергије;
5. Пета порука је императив за европске фирме: морају имати бољи приступ тржиштима и бити потпуно интегрисане у глобални ланац вриједности¹¹; и
6. Шеста порука је императив да земље чланице ЕУ унаприједје квалитет јавне администрације јер је неефикасност јавне администрације

⁷ Види шире; Competitiveness Report Press Briefing, 11. септембар, 2014.

⁸ Тако, нпр. вриједност индустријских аутоматизованих рјешења је процијењена на око 155 милијарди долара у 2011.години, од чега на Европу отпада 35%, а предвиђања су да ће вриједност овог тржишта у 2015. години износити око 190 милијарди долара.

⁹ Процјена је да је „приступ финансијама“ питање број један, посебно у земљама са израженом кризом као што су Ирска, Грчка и Шпанија, тако да ЕУ за период 2014-2016 треба додатних 225 милијарди евра.

¹⁰ Посебно се инсистира на уклањању баријера иновацијама у малим и средњим предузећима.

¹¹ Мисли на разне административне баријере; при томе се наводи да свега 7,9% микро предузећа која запошљавају мање од 10 запослених, извозе у друге европске земље, а једино 4,4% ван ЕУ.

и правног система идентификована као кључна препрека побољшању конкурентности ЕУ.

Наставак продубљивања јаза између развијених и мање развијених земаља, на који смо већ указали, показује да ће динамика развоја појединих националних економија све више зависити од способности да своју конкурентност подигну на виши ниво, тако да се само стиче утисак да глобална, мрежна економија свима пружа подједнаку шансу. Успјешност неке националне економије или њених појединих привредних субјеката у савременом свијету, који карактерише неслућена промјена природе економије, све се чешће исказује агрегатним показатељем дефинисаним као ниво националне конкурентности.¹² Преглед достигнутог нивоа глобалне конкурентности групе водећих земаља на бази вишегодишњих извјештаја за период 2008/09-2014/15. година даје се у табели 1; док су у табели 2 поред рангирања по појединим групама земаља (регијама), укључени и фактори од значаја за ниво конкурентности.

Табела 1.

Рани водећих земаља према индексу глобалне конкурентности у посљедњих шест извјештајних периода

Држава / Ранг	Ранг 2014/15.	Ранг 2013/14.	Ранг 2012/13.	Ранг 2011/12.	Ранг 2010/11.	Ранг 2009/10.	Ранг 2008/09.
Швајцарска	1	1	1	1	1	1	2
Сингапур	2	2	2	2	3	3	5
Шведска	10	6	4	3	2	4	4
Финска	4	3	3	4	7	6	6
САД	3	5	7	5	4	2	1
Њемачка	5	4	6	6	5	7	7
Холандија	8	8	5	7	8	10	8
Данска	13	15	12	8	9	5	3
Јапан	6	9	10	9	6	8	9
В.Британија	9	10	8	10	12	13	12
Хонг Конг	7	7	9	11	11	11	11
Канада	15	14	14	12	10	9	10
Тајван	14	12	13	13	13	12	17

Извор: Global Competitiveness Report; The World Economic Форум; више година.

¹² Свјетски економски форум (ВЕФ) проучава конкурентност земаља пуне три деценије, а националну конкурентност дефинише као скуп индикатора, институција и фактора који одређују ниво продуктивности једне државе и успостављају одржив текући и средњорочни ниво економског просперитета. Такозвани индекс глобалне конкурентности (ГЦИ) бави се истраживањем и утврђивањем просјека више различитих компоненти, од којих свака одражава један посебан аспект сложене димензије конкурентности.

Табела 2.

Рані водећих земаља¹³ и региона на глобалној лествици конкурентности по појединим факторима

Ранг	Глобални ранг – 10 водећих	Европа 10 - ранг	Азија -Пацифик 10	Високо образовање и тренинг	Инфраструктура	Иновације	Земље БРИЦС
Држава	Швајцарска (1)	Швајцарска(1)	Сингапур (2)	Финска (1)	Хонг Конг (1)	Финска (1)	Кина (28)
	Сингапур (2)	Финска (4)	Јапан (6)	Сингапур (2)	Сингапур (2)	Швајцарска (2)	Русија (53)
	САД (3)	Њемачка (5)	Хонг Конг (7)	Холандија (3)	УАЕ (3)	Израел (3)	Јужна Африка (56)
	Финска (4)	Холандија (8)	Тајван (14)	Швајцарска (4)	Холандија (4)	Јапан (4)	Бразил (57)
	Њемачка (5)	В. Британија (9)	Н. Зеланд (17)	Белгија (5)	Швајцарска (5)	САД (5)	Индија (71)
	Јапан (6)	Шведска (10)	Малезија (20)	УАЕ (6)	Јапан (6)	Њемачка (6)	
	Хонг Конг(7)	Норвешка (11)	Аустралија (22)	САД (7)	Њемачка (7)	Шведска (7)	
	Холандија (8)	Данска (13)	Кореја (26)	Норвешка (8)	Француска (8)	Норвешка (8)	
	В.Британија (9)	Белгија (18)	Кина (28)	Н. Зеланд (9)	Шпанија (9)	Сингапур (9)	
	Шведска (10)	Луксембург (19)	Тајланд (31)	Данска (10)	В.Британија (10)	Тајван (10)	

Извор.: The Global competitiveness Report 2014-2015; WEF

¹³ Извјештајем у 2007. години обухваћене су 131 држава: у 2008. 134; у 2009. 133; у 2010. 139; у 2011. 141; у 2010. 144; у 2013. 148; у 2014. 144 држава.

Ради потпунијег увида у стање у погледу оствареног напретка, дајемо поређење достигнутог нивоа глобалне конкурентности за један број земаља у транзицији, из окружења, за период 2007-2014.г.; табела 3.

Табела 3.

Рані земаља¹⁴ у окружењу њрема индексу глобалне конкурентности у њериоду 2007-2014. године

Држава / регион	Албанија	БиХ	Хрватска	Грчка	Мађарска	Македонија	Црна Гора	Румунија	Србија	Словачка	Словенија
2007.	109	106	57	65	47	94	82	74	91	41	39
2008.	108	107	61	67	62	89	65	68	85	46	42
2009.	96	109	72	71	58	84	62	64	93	47	37
2010.	88	102	77	83	52	79	49	67	96	60	45
2011.	78	100	76	90	48	79	60	77	95	69	57
2012.	89	88	81	96	60	80	72	78	95	71	56
2013.	95	87	75	91	63	73	67	76	101	78	62
2014.	97	-	77	81	60	63	67	59	94	75	70

Извор: WEF; *The Global Competitiveness Index*; наведени њериод.

На бази података из табела 1; 2 и 3, а у складу са назначеним циљем рада, може се закључити следеће:

- Извјештајем за 2014/15. обухваћене су 144 земље. Према посљедњем Извјештају, показало се да је Швајцарска већ шесту годину за редом на првом мјесту (прије тога је била друга), Сингапур четврти пут за редом на другом мјесту; САД су на трећем мјесту чиме су напредовале за два мјеста, Финска је четврта и сл.
- Естонија (29), водећа међу земљама у транзицији, напредовала је за три мјеста у односу на прошлу годину, затим слиједи група земаља које су напредовале на ранг-листи у односу на прошлу годину и то: Чешка – 37, напредовала за девет мјеста, Литванија – 41, напредовала за седам мјеста, Летонија – 42, напредовала за десет мјеста, Бугарска – 54, напредовала за три мјеста и сл;
- Међу земљама из окружења у 2014.години, табела 3; најбоље рангирана је Румунија на 59. мјесту чиме је напредовала за 16 мјеста, Мађарска на 60. мјесту, Македонија на је 63, напредовала за седам мјеста, Сло-

¹⁴ Извјештајем у 2007. години су обухваћене 131 држава, у 2008. години – 134, у 2009. години – 133; у 2010. години – 139; у 2011. години- 141; у 2010. години – 144; у 2013. години – 148; у 2014. години – 144 држава.

венија која је са 62. пала на 70. позицију, Црна Гора је задржала исту позицију – 67; Хрватска је са 75. пала на 77. мјесто и сл.

- Међу земљама из тзв. групе БРИКС-а, најбоље је рангирана Кина (28), затим Русија (53); Јужна Африка (56); Бразил (57), те Индија као 71.
- Надаље, уочљив је висок ниво позитивне корелације између кључних фактора који подстичу конкурентност, као што су високо образовање, инфраструктура, иновације и достигнутог ниво глобалне конкурентности. Тако, нпр. Сингапур је на глобалном нивоу другорангирани, с тим да је и по питању високог образовања други, инфраструктури такође други, а иновацијама девети; Швајцарска је прворангирана према нивоу конкурентности, док је према фактору високо образовање - четврта, инфраструктури - пета, а према иновацијама - друга и сл. (Табела 2).

На крају, ако се погледају двоиподеценијска остварења групе земаља у транзицији које су посебно биле предмет истраживања у овом раду, евидентно је њихово заостајање у континуитету за развијенима. Што је још важније, упореде ли се иста са очекивањима, уочљиво је да већина држава у транзицији има сличне проблеме; карактерише их, прво, непостојање јасне стратегије развоја, затим, висок дефицит платног биланса, висока спољна задуженост, неуравнотежен буџет, наслијеђена привредна структура, неразвијена индустрија, висока незапосленост, још увијек спор и недовољан напредак у институционалним реформама, неповољна демографска кретања и сл. Или, још конкретније, говорећи о томе да Хрватска наставља да даље губи индустријску супстанцу и традицију, Ж. Приморац истиче да је лоше стање у индустријском сектору посљедица дејства више фактора.

Дио њих је, свакако узрокован свјетском економском и финансијском кризом, али је сигурно да дио одговорности за негативан индустријски развој пада на економску политику земље. Управљање економским сектором, односно укупна економска политика је неадекватна, нестручна и неконзистентна. (Приморац, 2013).

И надаље, исти аутор наводи да та политика није била развојно оријентисана, с тим да као отежавајуће препреке истиче: претјерану бирократију, високе пореске пресије, неадекватно управљање простором, недовољно и скупо финансирање, занемаривање иновацијског процеса, високу корупцију и сл.

Слична запажања износи и проф. Д. Ђуричин, иначе, добар познавалац транзиционих прилика, гдје на примјеру Србије наводи да је њен главни проблем тзв. *output gap*; односно ниво привредне активности који је испод објективно могућег нивоа.

Привреда Србије је импотентна и раштимована. Такође, амбијент (регулатива+институције+преовлађујуће стратегије привредних субјеката) у коме се спроводи економска политика није адекватан. То се посебно односи на институције као што су комисија за хартије од вриједности, финансијска берза и централна банка, али и на менталитет привредних субјеката у тзв. „буразерској приватизацији”. (Ђуричин, б.г.).

Будући да смо се у претходним дијеловима више бавили резултатима а мање узроцима заостајања, у табели 4 даје се преглед једног броја земаља у транзицији према тзв. лакоћи пословања (engl. *ease of doing business*). Поређења ради, у табели су прво наведени подаци за Сингапур као прворангирану земљу, затим Естонију као чланицу ЕУ и најбоље рангирану земљу у транзицији. Поред тога, од значаја за овај рад сматрамо за потребно дати и један детаљнији преглед најпроблематичнијих фактора за одвијање бизниса, што је по појединим земаљама у транзицији дато у табели 4.

Табела 4.

Рані земаља у транзицији према лакоћи дављења бизнисом

Држава/ индикатор	Глобални ранг	Отпочињање бизниса	Добијање грађевинске дозволе	Прикључење струје	Регистрација власништва	Добијање кредита	Заштита мањинских акционара	Плаћане пореза	Прекогранична трговина	Закључивање уговора	Рјешавање инсолвентности
Сингапур	1	6	2	11	24	17	3	5	1	1	19
Естонија	17	26	20	56	13	23	56	28	6	32	37
Македонија	30	3	89	88	74	36	21	7	85	87	35
Црна гора	36	56	138	63	87	4	43	98	52	136	33
Бугарска	38	49	101	125	57	23	14	89	57	75	38
Румунија	48	38	140	171	63	7	40	52	65	51	46
Словенија	51	15	90	31	90	116	14	42	53	122	42
Мађарска	54	57	103	162	52	17	110	88	72	20	64
Грчка	61	52	88	80	116	71	62	59	48	155	52
Хрватска	65	88	178	59	92	61	62	36	86	54	56
Албанија	68	41	157	152	118	36	7	131	95	102	44
Србија	91	66	186	84	72	52	32	165	96	96	48
БиХ	107	147	182	163	88	36	83	151	104	95	34

Извор: Ranking of economies; Doing Business; World Bank Group; 2014.

Табела 5.

Рані најпроблематичнијих фактора за давање бизнисом уземљама у транзицији¹⁵

Држава / фактори	Албанија	Бугарска	Хрватска	Грчка	Мађарска	Македонија	Црна Гора	Румунија	Србија	Словенија	Русија
Корупција	1	1	3	6	3	8	2	4	3	5	1
Неадекватна инфраструктура	8	6	10	9	10	5	5	3	9	12	9
Пореска регулатива	9	9	4	3	4	10	11	6	7	6	4
Неефикасна администрација	3	2	1	2	5	4	4	5	1	2	5
Висина пореза	4	11	5	5	6	9	8	2	6	3	2
Политичка стабилност	10	4	2	4	1	6	13	9	4	8	13
Криминал и крађа	7	14	9	13	12	13	9	12	8	14	12
Инфлација	12	12	16	16	16	16	12	8	13	13	6
Рестриktivна радна регулатива	11	8	7	7	14	11	10	7	10	4	11
Неадекватно образована радна снага	6	5	13	11	7	3	7	13	14	10	7
Лоша радна етика	5	10	8	12	8	2	3	14	12	7	8
Недовољно иновативни капацитети	14	13	11	8	9	7	6	15	12	11	10
Политичка нестабилност	15	7	12	10	11	15	16	10	15	9	15
Приступ финансијама	2	3	6	1	2	1	1	1	2	1	3
Лоша политика јавног здравља	16	16	14	13	15	12	14	16	16	15	16
Девизна политика	12	15	15	15	13	14	15	11	11	16	14

Извор: WEF; Global competitiveness Index Report; 2014-15.

¹⁵ The most problematic factors for doing business; WEF; 2014-2015.

На бази увида у индикаторе о тзв. „лакоћи њословања”, презентиране у табелама 4 и 5, може се закључити сљедеће:

- Рангирањем је обухваћено укупно 189 земаља; у табели смо узели Сингапур као глобално најбоље рангирану економију, те Естонију као најбоље рангирану земљу у транзицији. При томе, уочљиво је заостајање анализираних земаља у транзицији по свим индикаторима „лакоће пословања”, и то не само у односу на развијене земље, него и у односу на земље у транзицији које су највише напредовале, као нпр. Естонија.
- Када је у питању група тзв. најпроблематичнијих фактора који отежавају пословање, на примјеру групе анализираних земаља у табели 5, најнеповољније оцјене су по питању приступа финансијама; а затим се редају фактори: неефикасна администрација, корупција, висина пореза и пореска регулатива, политичка стабилност, неадекватна инфраструктура и сл.

Имајући у виду све претходно наведено, недвосмисленим се намеће закључак да је, посматрано на економској равни, Исток поодавно изгубио утакмицу са Западом, те да протеклом времена расте јаз у погледу нивоа економске развијености, односно богатства. У том смислу, логичном се чини спознаја да би се за већину земаља у транзицији могло казати да формално нису у социјализму, али су још увијек ментално једном ногом у њему. Да је на сцени својеврстан „карго култ”, говоре у прилог и сљедећи закључци:¹⁶

- а) Шпекулисање и похлепа су у основи текуће глобалне економске кризе.
- б) Њену полазну тачку, боље рећи идеолошки темељ на коме је изграђен читав тај погубни процес, чини кључни кредо неолиберализма, оличен у екстремној концентрацији капитала.
- ц) Неконтролисана либерализација, у спречи са приватизацијом у земљама у транзицији, резултирала је стварањем елемената „економије засноване на тражњи” (engl. *rent seeking economy*) и другим негативним посљедицама на начин што је у значајном броју случајева омогућила присвајање најбоље имовине по ниским цијенама.
- д) Умјесто корпоративизма примјерног тржишној економији, имамо „пај-ташки” корпоративизам.

¹⁶ Карго култ (eng. *cargo cult*) се развио у културама које се налазе на острвима Пацифичког океана током 19. стољећа, након додира са колонијалистима и морепловцима из Западне Европе и Америке. Представља врсту религијске праксе која се јавља у преиндустријским културама и племенима након што су ступили у додир са културом са високим нивоом технолошког развоја. Жариште карго култа је стицање материјалног богатства од напредне културе кроз магију, религијске ритуале и праксе, при чему чланови култа вјерују да је богатство које је стечено дар од неког божанства или од њихових предака (Википедија); вид. шире; Н. Бакић: „*Карго култ или социјалистички њир је њошов*“; Јутарњи вјесник, Загреб, 31.12.2014.

- е) Питање „одрживог развоја” своју вулгаризацију доживљава у форми пуког преживљавања и расипништва оскудних домаћих ресурса.
- ф) Такозвани „јахачи државних јасала” позивају се на кејнзијански приступ који било да су у питању нерентабилна предузећа, или државне институције, с тим нема никакве везе.
- х) Синтагма „нови свјетски поредак” је излизана и више ни у политичком, а камоли економском погледу не „држи воду”, осим што доносиоцима одлука служи као добар изговор.

3. Реиндустријализација националних економија као процес „враћања унапријед”

Кључно питање постављено већ у уводу једног од посљедњих извјештаја Европске банке за обнову и развој, које иначе не уноси нимало оптимизма, гласи¹⁷: „Могу ли земље у транзицији (регион) икада сустићи животни стандард већине развијених тржишних привреда?” Да се овдје ради о питањима за која је очито да немамо унапријед спремљене добре одговоре, потврђује и следећа констатација. „Европска друштва која напуштају „научни социјализам” налазе се пред драмом пред каквом су се отприлике налазила у време опредјељивања за овај друштвени облик. Она не могу да се врате на своју претсоцијалистичку прошлост, нити могу да преузму туђу садашњост.” (Бабић, 1996; 31).

Пођимо од тога да се питање реиндустријализације бивших социјалистичких земаља не може посматрати одвојено од питања будућности капитализма. Боље рећи, питање се може поставити и овако: да ли има довољно доказа да је капитализам сачувао пријекто потребну виталност и способност прилагођавања новим приликама? Брине оцјена да „прагматична политика која је пратила кризу 2008. године је недвојбено омогућила да се избјегне најгоре, али није донијела трајан одговор на структурне проблеме који су довели до те кризе, посебно не на вапијући недостатак финансијске транспарентности и пораст неједнакости.” (Pikeetty; 2014).

Питање реиндустријализације је у самом врху отворених проблема у већини земаља у транзицији. При томе, несумњиво је да нагласак на економски раст представља кључни приоритет и у том смислу се земље у транзицији нимало не разликују од других привреда. Тако, нпр. Ж. Приморац, када је у питању Хрватска, истиче да је реиндустријализација „веома битна за будући, дугорочни развој земље, али и за савладавање садашње економске кризе”. При томе, он не пропушта да истакне:

¹⁷ Извјештај за 2013. годину је насловљен као: „*Stuck in Transition*“, што већ само по себи говори о спором напретку земаља тзв. транзиционог свијета.

... да су се крајем прошлог, а посебно почетком овог стољећа десиле крупне промјене на плану индустријског развоја у његовом концептуалном погледу на начин што се традиционалне индустрије потискују и замјењују новим технологијама, које су базиране на новим материјалима, паметним софтверима, производној роботизи великих могућности, тродимензионалним 3Д принтерима и другим технолошким достигнућима. (Приморац, 2013).

Будући да је глобализација као доминантно наметнула погрешно увјерење да је капитал једини и незамјењиви производни фактор, то објективно заоштрава сукоб између појединих стејкхолдера, а у крајњем жртве су људи и читаве, мање развијене економије. У том смислу, мишљења смо да је корекција постојећег „система” нужна, да времена за корекцију још има, те да је један од праваца и процес реиндустријализације. Уједно, када су у питању неразвијене земље, подједнако у економској теорији и пракси су се издиференцирала два основна развојна концепта (Лојпур и Драшковић, 2013). Први, према коме се бржи развој може постићи максималним коришћењем производних потенцијала којима једна земља располаже као што су: обиље јефтине радне снаге, издашни природни ресурси, могуће одређене монополске позиције и сл. За разлику од тога, према другом концепту неразвијене земље морају да се окрену примјени (нај)савременијих технологија и научних достигнућа како би се приближиле развијеним земљама. Овај, други концепт се у пракси показао као реалан и дјелотворнији. Као реалан потврдио се, између осталих, у пракси Јапана и групе новоиндустријализованих земаља источне Азије (тзв. мали азијски тигрови), при чему се њихов брз успон објашњава уважавањем и досљедном примјеном принципа тзв. „нове економије”.

„Реалисти”, који су у већини у земљама у транзицији, сматрају да је страдање индустрије у већини тих земаља завршена ствар¹⁸. Ствар је још тежа тиме што земље домаћини, које су већ осиромашене, немају средстава за оживљавање индустрије, па спас треба тражити у страним улагањима. Дакле, морају се изложити ћудима глобализације, али и ослободити лажног социјалистичког егалитарно-популистичког вођења економије, што би на крају требало да резултира помаком на менталном плану, укључујући и социјалну реформу друштва у цјелини, у коме неће бити само побједници, тј. капиталисти, него гдје ће неко морати да „одигра” улогу пролетаријата. У смислу претходно наведеног, у наредном дијелу рада ћемо укратко презентовати кључне премисе на којима би могао да отпочне процес реиндустријализације.

¹⁸ Види шире у: Б. Бабић, Ко ме је дуг зао друг, Политика, Београд, 3.април, 2013.

Нова улога државе. Пођимо до тога да је све више поборника на стано-вишту да, ако је завршен развој под доминацијом државе, онда је, бар под-једнако, завршен и развој без снажније (нове) државе. Нова улога државе би се у том смислу у најкраћем могла описати као њено напуштање функције (улоге) као водећег предузетника и прелаз ка функцији исправљања тржишних аномалија и неуспјеха. У том смислу наша полазна теза гласи да „држава гријеши”, али да тржиште гријеши више него држава. Ипак, оба става, и „противтржишни” и „противдржавни” имају нешто заједничко, а то је да треба зауздати и преузети контролу над „полудјелим” финансиј-ским капитализмом и темељно модернизовати систем пореза и трансфера који су у средишту модерне „социјалне државе”. Колико до јуче, боље рећи до краја 2008. године, нисмо били сасвим сигурни да ли је економија за-снована на „слободном тржишту и приватном власништву ефикаснија и да води оптималној расподјели богатства; данас можемо устврдити да то није. Претходно када је у питању позиција државе у цјелокупној друштвеној зби-љи коју заговарамо, односно владе, то подразумемијева промјену и прихва-тање новог модела (eng. *mindset*), односно „начина размишљања”¹⁹, што је приказано у табели 6.

Табела 6.

„Нови” начин размишљања за дјеловање владе

Улога/начин размишљања	Начин размишљања		
	Оријентисан на либерализацију	Оријентисан на модернизацију	Оријентисан на економију која се базира на знању
Састоји се	Разграђивања	Изграђивања	Стварања добитничких шанси
Креира	Слободу Покретљивост Једнаке шансе	Модерне институције Владавину права Добро базично пословно окружење	Визију Добитнички менталитет Здраво домаће окружење за бизнис
Главни фокус је на	Стабилности Мотивацији	Сустизању продуктивности	Остваривању конкурентности у глобалним условима
Домен	Привреда	Привреда Друштво	Друштво
Улога владе	Да се што мање мијеша Да престане да буде оператор	Да постане регулатор	Да постане изазивач Да постане интегратор

Довршење процеса „деиндустријализације”. Земље у транзицији на које смо фокусирали наше истраживање су по свим битним обиљежјима мале економије тако да истовремено морају бити отворене према глобалном окружењу, али при томе не могу битније утицати на међународне то-

¹⁹ Види шире: *Building Knowledge Economy, Advanced Strategies for Development*, 2007, str.50.

кове капитала и укупна кретања на глобалном тржишту. Оне су, углавном, достигле одређен ниво стабилности, али су се нашле у фази када привредни раст више није могућ на бази инструмената макроекономске политике. У крајњем, то значи прелазак из прве фазе реформи (макроекономска стабилност, укидање протекционизма, смањење учешћа државе и сл.), у тзв. другу фазу реформи, гдје ће повећање конкурентности бити могуће на основу оздрављења и јачања улоге приватног сектора (нпр. мала и средња предузећа), затим реформе образовања, здравства, судства и сл. (Радошевић, 2003). У том смислу, уобличавањем правне инфраструктуре и економских институција може се сматрати довршеним када у некој форми „креативне деструкције” буде окончан процес деиндустријализације, а то значи гашење великих пословних система, бивших социјалистичких гиганата који као нужан продукт наслијеђеног стања пуне социјалистичке запослености, индустријске структуре и сл., и даље опстају углавном захваљујући доминантно неекономским разлозима. Засигурно да је ово наше залагање у смислу гашења тржишно непродуктивне производње, губиташа и нерентабилних предузећа, укључујући и неке јавне институције, горка пилула, али је крајње вријеме да је прогутамо. Дакле, реиндустријализација која би значила динамику економског раста неће бити могућа уколико се настави континуитет у развојној политици. Умјесто тога, нужно је подстаћи нову предузетничку инфраструктуру, која ће нпр. у почетној фази у форми иновационо-предузетничких кластера ефектуирати предности економије засноване на знању, и исту оснажити све до одређених форми повезивања на регионалном нивоу.

Нове индустријске политике. Афирмацију предузетништва у форми нових индустријских политика, не наслијеђених него оних за које се покаже да имају смисла, као темељне друштвене активности треба поставити у фокус промијењене свијести о будућем напретку, интегритету и цјелокупном друштвеном динамизму. Овим је, исто тако, потребно осмислити ваљану индустријску политику на дуги рок, што не искључује и одређени вид пријекто потребне заштите домаће индустрије и поступно отварање према свијету, укључујући и отклањање бројних пословних баријера (вид. табелу 4. и 5). Аргумент за овакво залагање налазимо у сазнању да и развијене индустријске земље интервенишу увијек кад је то у интересу заштите домаће индустрије, а своја тржишта током деценијског развоја су оствариле само у оној мјери у којој су повећавале ниво сопствене конкурентске способности.

Напуштање мита о страним инвестицијама. М.Тacher је већ давно упозорила да је „*проблем социјализма шио он, кад-таг остане без њућеј новца*”. Не вриједи плакати над судбином, али за почетак би било довољно да постанемо свјесни да „заштитници” неће ријешити наше проблеме.

Нереално је очекивати да ће потребна средства за реформе, односно реиндустријализацију обезбједити развијене земље, неко други и сл. Дакле закључак је да се „финансирање” развоја у највећој мјери мора ослањати на домаћу штедњу.²⁰

Наш став је близак ставу Б. Бабића (Бабић, 1996), да државе, прије свега, треба да створе услове за уносно улагање домаћег капитала, с тим да није питање, како се то често чује: колико га има, да је то недовољно и сл., већ је проблем првенствено у томе како се њиме располаже, што би уједно био и најснажнији подстицај страним улагањима. Т. Piketty, поред тога што потенцира да су још увијек големе разлике између богатих и сиромашних земаља у погледу богатства, истиче да нема знакова да је надокнађивање заостатка у првом реду резултат инвестирања богатих земаља у сиромашне. Управо напротив, према досадашњим искуствима, чини се да инвестирање сиромашних код куће, кад је то могуће, води бољем исходу.

Другим ријечима: најсиромашнији сустижу најбогатије онолико колико успијевају постићи исту разину технолошког знања, квалифицираности и образовања, а не тако да постану њихово власништво. (Piketty, 2014). У прилог томе, наведени аутор је још одређенији када каже да ни једна од азијских земаља које су искусиле пут релативног сустизања најразвијенијих земаља, било да су то Јапан, Кореја или Тајван јуче, или Кина данас, нису профитирале од замашних страних инвестиција.

Превођење апсолутних и компаративних у конкурентске предности. За потпуније разумијевање проблема третираног у овом раду, посебно смо трамо важним разумијевање разлике између компаративне и конкурентске предности и њихову повезаност с конкурентношћу националне економије. Наиме, досадашњи успјех у неразвијеним земљама углавном се заснивао на некој комбинацији издашних природних и других домаћих ресурса, владине помоћи, јефтине радне снаге или неке друге наслијеђене предности, које најчешће означавамо апсолутном и/или компаративном предношћу. Међутим, пословање у данашњим условима показује да временом те предности нису више довољне за постизање и очување високог стандарда грађана. Уједно, напори да се компаративне предности, које је иначе лако подржавати, претворе у конкурентске не успијевају, што се види и са ранг-листе гло-

²⁰ Чак и тамо гдје су постојали “братски” у наизглед идилични односи, са посебном историјском тежином, показало се да ствари не иду како је очекивано. Мислимо на примјер уједињења Источне и Савезне Њемачке гдје су разлике и након 24 године између ова два дијела још увијек видљиве и велике. Тако, нпр. привредна снага бивше Источне Њемачке је тек на 71% западног просјека; примања запослених су негдје око 80%; данас ни једна од 100 највећих њемачких компанија нема сједиште у источном дијелу земље, од 1990. године се из источног у западни дио Њемачке иселило око 2 милиона људи у потрази за бољим послом и сл.

балне конкурентности (WEF), гдје су многе природним ресурсима богате земље рангиране при самом дну. Још конкретнија разрада ове тезе у функцији покретања процеса реиндустријализације би на националном нивоу подразумијевала идентификацију: а) сектора са компаративним предностима, који би имали примарни задатак да анулирају *output gap*, обезбиде фискалну стабилност и сл. и б) сектора са конкурентским предностима који би представљали носиоце будућег економског развоја на бази примјене савремених технологија (Ђуричин; н.г.1-17).

Смањење неједнакости. Конвергенција, односно смањење неједнакости у богатству, јесте могућа једино поступним успостављањем и прихватањем нове развојне парадигме у земљама у транзицији, у чијој основици се налази тзв. „економија знања”. Пођимо од тога да је сасвим јасно је да су знање и иновације имали кључну улогу у процесу развоја цивилизације. Главна је снага конвергенције процес ширења знања и улагања у професионално образовање.

Процес ширења знања и вјештина средишњи је механизам који истодобно омогућује општи раст продуктивности и смањење неједнакости. Слабије развијене економије надокнађују заостатак у продуктивности и повећавају национални доходак управо усвајањем начина производње и вјештина које се могу успоредити с онима у развијеним земљама. (Piketty, 2014).

Слично томе, када је ријеч о њиховом успону, Б. Бабић потенцира да је њихов успјех био заснован на недогматском признању да се тржиштима мора управљати како би се обезбидјела подршка предузетништву. (Бабић, 1997).

Процес технолошке конвергенције. Напредовање у смјеру технолошке рационалности, аутоматски би довело до побједи људског капитала над финансијским капиталом и некретнинама, до побједи способних менаџера над дионичарима дубоких џепова, побједи компетенција над поријеклом. (Piketty, 2014). С убрзаном глобализацијом и технолошком револуцијом у неколико посљедњих деценија знање је постало кључни фактор конкурентности и на тој основи се данас преобликују нови модели привредног раста. Концепт који овдје преферирамо подразумијева прихватање принципа економије знања, односно на знању и иновацијама засноване политике развоја. Окосницу ове стратегије чине четири основна стуба²¹: а) радна снага, б) модерна и адекватна информациона инфраструктура, ц) ефикасан систем иновација и д) развијен национални институционални оквир. Отпочињањем процеса технолошке конвергенције може се потицати и процес отварања граница за трговинску размјену, али овдје се ради о процесу ши-

²¹ Вид.шире: *Building Knowledge Economies*, 23-28.

рења и умножавања и размјене знања, тако да је пуки тржишни механизам у другом плану.

Успон „људског капитала”. Полазна хипотеза би се овдје могла исказати да је осмишљеним стратегијским приступом развоју људских потенцијала мале неразвијене земље могу остварити не националну препознатљивост у регионалним оквирима, него и значајно убрзати свој економски развој. У том смислу би нови модел економског раста требао да се базично темељи на употреби знања и на тој основи је могуће успоставити нову развојну парадигму гдје више неће толико бити од значаја максималне стопе раста друштвеног производа, присилна лојалност, подређеност и хегемонија, сирови функционални ауторитет и сл. Тек је интензивнијом употребом знања и потпунијим ефектуирањем интелектуалног капитала могуће је обуздати економију насиља коју су наметнуле велике свјетске корпорације, одупријети се похлепи менаџерске елите и при томе ефикасније користити класичне факторе производње и сл. Овим би и мање развијене земље, са тзв. периферије, биле у прилици да се ослободе контроле од стране свјетских центара економске и политичке моћи и тиме да престану да буду „одлагалиште” свеукупних свјетских економских и социјалних проблема (Sundać, 2005).

Реактивирање предузетничке економије. Показатељи које смо у овом раду презентовали по више основа, посебно у дијелу гдје смо се бавили ограничавајућим факторима „лакоће пословања”, јасно показују да ни по овом питању не стојимо најбоље. Исто тако, несумњиво је да идеја о реактивирању ове премисе у процесу реиндустријализацији није нова, али у стварности имамо ситуацију да је „предузетништво на језику, а класика у мислима (дјелу)”. Но, да је то могуће, позваћемо се на историјске чињенице и Шумпетера који истиче: „Преткапиталистички економски живот није давао маха за постигнућа која би превазилазила класне границе. Или, да се другачије изразим, која би била довољна да створи друштвене положаје који се могу упоредити с положајима тадашњих владајућих класа. Али то није омело општи успон”. Ову тезу могу довести у питање само они, при томе мислимо на доносиоце кључних одлука, који не вјерују или не виде да је успостављена нова хегемонија класа. Али, срећом, тај процес, по нам, није довршен. И друго: Гдје наћи те људе и јесмо ли закаснили? Нисмо!

Разарајући феудално друштво и реметећи интелектуални мир по племићким посједима и селима, а посебно стварајући друштвени простор за једну нову класу која је почивала на индивидуалним успјесима на економском пољу, капитализам је са своје старне привлачио у ту сферу људе јаке воље и људе јаког интелекта. (Шумпетер, 1962).

Ако се поново вратимо у данашњицу, брине спознаја да земље у транзицији јако лоше стоје према ТЕА индексу (*Indeks Total Entrepreneurial*

Activity – Индекс укључене предузетничке активности) што значи да се већина предузетника у пословне подухвате упуштала више из нужде него што су то биле подстицајне прилике и само окружење.

4. Закључак

Не спорећи важност почетних географских, историјских и других услова у којима су се затекле поједине земље у почетној фази транзиције, све је више разлога да узроке свога заостајање потраже у неразумијевању и касној спознаји да је дошло до промјене развојне парадигме.

Реиндустријализација, на начин који је саопштен у овом раду, никако не значи „одбрану” социјализма, још мање призивање „централно-планске привреде”, нити пак непотребну идеологизацију и упадање у замку нових идеолошких расправа. Напротив, показало се да у данашњем мултиполарном свијету не постоје утабане развојне парадигме; излаз из кризе могућ је само у форми новог поретка, који како ствари сада стоје, неће у себи имати пуно социјалистичког. Наиме, парадигматски концепт раста и развоја, или гледано у цјелини, напретка, из 21. вијека промијенио се у односу на онај из 90-их година прошлог вијека, привредни и свеукупни друштвени односи су потпуно отворени, што значи глобални и тешко предвидиви. Отуда нам је, умјесто реформи корак по корак, потребна логика „грудве снијега”, што би поред убрзања и довршења тзв. „реформи прве фазе”, значило истовремено покретање низа промјена. При томе, када је у питању нужност прихватања новог концепта развоја, оличеног у парадигми „нове економије” гдје се знање јавља као кључни покретачки фактор, искуства са Запада не треба, нити је могуће копирати. Асимилација („мудрост Истока, техника Запада”) је бољи пут, јер се тиме у форми нове развојне стратегије може сачувати и особеност, јер је само на тој основи могуће постићи пријекто потребан општедруштвени консензус око глобалних циљева развоја.

Литература

- Бабић, Б. (1996). *Прелаз у транзицији*. Београд: Прометеј.
- Влада Црне Горе (2013). *Студија: Стратегија развоја за Југоисточну Европу до краја 2020. године – ошварвање радних мјеста и проширење у европској пер-спективи*.
- Ђукић, П. (1997). *Моћ и немоћ економске полиције*. Београд: Атлантида РС.
- Ђурићин, Д. и др. (д.р). *Нацрт стратегије реиндустријализације Србије*.
- European Commission. (2014). *Reindustrialising Europe, Member States Competitiveness Report 2014, A Europe 2020 Initiative*.

- European Commision. (2013). *Inovation Union Competitiveness Report 2013, DG Research and Innovation*.
- Лојпур, А. и Драшковић, В. (2013). Неразвијене земље у условима глобализације – тражење ваљаног развојног обрасца. У *Осми међународни симпозијум о корпоративном управљању*. Бања Врућица.
- Piketty, T. (2014). *Kapital u 21. stoljeću*. Zagreb: Profil.
- Приморац, Ж. (2013). Хрватској је потребна нова индустријска политика. *Финанцини*; 2, 2-13.
- Radošević, D. (2003). *Nova razvojna paradigma – stvara li se novi model gospodarskog i socijalnog razvitka - post-washingtonski konsenzus*. Opatija: Savjetovanje ekonomista.
- Радовић, А. (2014, 30. новембар). Сумрак либерализма. *Политика*.
- Самуелсон, П. (1969). *Економија*. Београд.
- Sundać, D. i Viljem, R. (2005). *Dominacija kapitala=klopka čovječanstva*. Rijeka: IBCC. Competitiveness Reports Press Briefing; 11 September 2014.
- Чомски, Н. (2007). *Империјалне амбиције*. Нови Сад: Рубикон.
- Шумпетер, Ј. (1962). *Капитализам, социјализам и демократија*. Београд: Култура.
- WEF. (2014). *The Europe 2020 Competitiveness Report; Building a More Competitive Europe*.
- World Bank. (2007). *Building Knowledge Economies, Advanced Strategies for Development*. Washington.